LITERA ȘI SPIRITUL LEGII – DESPRE SPECIALIZAREA JURISTULUI

Autor: Cosmin-Teodor Cotos | 21 august 2023

Cu siguranță am auzit măcar o singură dată expresia „legea nu trebuie aplicată în litera, ci în spiritul ei”. Deși restrânsă ca dimensiune, sintagma înglobează o forță covârșitoare, capabilă să influențeze principiul supremației legii: un antidot la efectul advers al intensei codificări a realității în care ne manifestăm cu toții. Normele legale constituie un șablon universal în granițele unei puteri suverane, dar el nu poate rămâne rigid. Prin însăși natura ei, legea este chemată să răspundă unor diverse realități sociale; drept dovadă, orice normă care nu mai răspunde acestei realități părăsește dreptul pozitiv prin aceeași voință suverană a poporului sau cade în desuetudine.

Realitatea constituie fundamentul legii. Cum realitatea este atât de abstractă în ansamblul ei, dar atât de particulară în diversele-i dimensiuni, legea, în ciuda formei sale rigide, trebuie să răspundă în consecință – ea trebuie să fie firească, precum bucuria ce inundă un om care a scăpat cu viață în urma unei lupte duse cu o boală crâncenă sau suferința pe care cineva o poartă în urma pierderii unei persoane dragi. Această putere sufletească de a recunoaște și ocroti firescul lucrurilor este recunoscută exclusiv omului; pe această cale, creația omului menită să păstreze ordinea trebuie înzestrată și ea cu o forță cel puțin similară – un *spirit*, o forță capabilă să transforme un set rigid de norme într-un instrument viu. Nu întâmplător, *Lex Visigothorum* (Legea Vizigoților)[1], în cuprinsul Titlului II: *De Lege*, articolul II (*Quid sit lex*), definește legea ca fiind, printre altele, „concurenta divinității” (*emula divinitatis*) și cea care „stă în locul religiei”(*antestis religionis*)[2]. Textul pătrunde mai adânc în relația existentă între divinitate, lege și om. A rândui existența omului este un atribut al Divinității. De aceea, în încercarea de legiferare, de stabilire a unui consens unanim de echilibru în comunitate, a fost și este necesar să aspirăm spre Divin, să concepem ceva care să *trăiască*, având un *spirit* propriu. Cu toate acestea, legea nu va putea fi nicicând declarată „sfântă” și nu se va putea confunda niciodată cu voința divină, fiind o creație umană. De aceea, ea va fi *concurenta* divinității, cea care aspiră spre ordinea cea mai înaltă, fără însă a se confunda cu aceasta. Totodată, legea este chemată să răspundă

unei trebuințe distincte față de cea atribuită religiei. Ea *stă în locul* religiei nu pentru că o poate înlocui, ci pentru că are un cu totul alt rol, adresat tuturor celor aflați sub imperiul legii, indiferent de credințele, idealurile sau obiectivele lor – acela de a rândui existența după priceperea limitată a omului.

Desigur, această descriere a spiritului legii poate fi considerată idealistă sau chiar *romanțată*, departe de a avea o utilitate concretă. Cu toții trăim și dăm piept cu realitatea în viața de zi cu zi. Nu suntem străini de bucuriile și suferințele condiției umane. Prin urmare, care ar fi sensul unei asemenea contemplări aproape puerile? Descoperim acest sens prin raportare la efortul pe care cineva îl depune pentru a opera în granițele dreptului – cel care își asumă o astfel de sarcină trebuie să-și alinieze existența cu realitatea, iar prin aceasta, cu spiritul legii. Ce obținem, de exemplu, prin consumul de artă? Nimic din punct de vedere al gratificării instantanee, în afara unei senzații dulci-amare de rezonanță cu ceva ce nu putem foarte bine identifica în sinele nostru. Dar pe nesimțite, odată cu trecerea timpului, pătrunderea naturii umane prin artă țese în noi o legătură strânsă cu sinele și cu lumea înconjurătoare, astfel încât modalitatea în care luăm decizii, gândim și ne orientăm acțiunile în încercarea atingerii obiectivelor personale se dezvoltă. Privind în urmă, nu ne putem da seama de ce unele valori fundamentale ale vieții noastre s-au schimbat și de ce ne ghidăm viața conform altor idei față de versiunile noastre trecute, când această influență, de fapt, a stat tot timpul în rândurile unei pagini dintr-un roman pe care l-am citit cu mult timp în urmă, într-un colț al unei picturi de Rembrandt, sau în privirea pătrunzătoare a unui personaj bine jucat într-o piesă de teatru sau într-un film. Tot așa, cel care își împletește viața cu dreptul, trebuie să pătrundă adânc în realitatea legiferată, să simtă și să rezoneze cu *spiritul* ei, fără a se limita numai la structura normelor, instituțiile juridice pe care le creează ori relațiile existente între aceste instituții juridice.

Așadar, *spiritul legii* are o componență cât se poate de reală. Această noțiune se desprinde de ceea ce este subiectiv sau chiar obiectiv, concepte îndrăgite de majoritatea juriștilor. Spiritul legii călăuzește nu numai înfăptuirea justiției (care nu reprezintă decât o singură funcție a unui sistem legislativ), ci însăși modalitatea în care păstrăm echilibrul între ordine și haos în sinele nostru (la nivel personal), respectiv în raport cu alte persoane. El ne pătrunde chiar și fără voința noastră, influențând felul în care percepem realitatea ce trebuie încadrată în granițele legii.

Firește, nu putem pierde din vedere nici caracterul tehnic al dreptului. Până la urmă, comunitatea academică înglobează în drept o multitudine de *științe* juridice. Întrucât trebuie să răspundă unui număr indefinit de situații particulare, legiuitorul este obligat să conceapă un sistem complex de instituții juridice. Blestemul asociat acestei sarcini dificile este lipsa clarității și preciziei absolute a normelor de drept. Aceasta nu înseamnă că legiuitorul redactează exclusiv norme generale sau că toate normele legiferate sunt supuse unor interpretări excesive pentru a putea fi aplicabile, întrucât

asta ar însemna ca legea să fie mult prea imprecisă pentru a putea fi interpretată și aplicată, fiind încălcate astfel chiar normele constituționale privind previzibilitatea și claritatea legii. Este vorba, în schimb, de o necesară abstractizare și sistematizare a legii, determinată de disproporționalitatea existentă între întinderea realității ce trebuie reglementată și cea a reglementării propriu-zise. Astfel, juristul trebuie să depună un efort considerabil pentru a înțelege teoria dreptului și a aplica dispozițiile legale într-un anume caz particular.

Având în vedere cele expuse în rândurile de mai sus, studierea exclusivă a acestor instituții în cadrul științelor juridice nu este suficientă însă pentru ca juristul să rezoneze cu *spiritul* legii pe care o cercetează, studiază și, eventual, o invocă. Prin urmare, juristului i se impune o pregătire mai complexă. În timp ce se descoperă pe sine și își dezvoltă legăturile cu realitatea prin cultură, juristul are la dispoziție o paletă largă de științe auxiliare pe care le poate aprofunda pentru a se apropia și mai mult de *spiritul legii*. Domenii de studiu și cercetare precum *istoria dreptului*, *filosofia dreptului*, *logica juridică*, *sociologia juridică*, *psihologia judiciară, criminologia* și altele asemenea au fost concepute și dezvoltate tocmai pentru că specialiștii nu au putut ignora legătura existentă între litera și spiritul legii.[3]

Învățământul juridic superior oferă studenților posibilitatea de a aprofunda științele auxiliare, însă, de cele mai multe ori, ele au un caracter opțional față de disciplinele considerate fundamentale și, pe cale de consecință, obligatorii a fi urmate de către studenți. Motivele ce stau în spatele acestei opțiuni de organizare a învățământului sunt diverse și nu fac obiectul prezentului eseu. Totuși, fiind puși sub presiunea studierii intensive a disciplinelor fundamentale (drept civil, drept penal, drept procesual civil, drept procesual penal) în vederea participării la examenele de admitere în diversele profesii juridice, atenția studenților nu se mai îndreaptă în mod serios spre disciplinele auxiliare. Concentrarea pe teoria științelor juridice fundamentale produce chiar și un efect advers: asimilarea *literei legii* devine obositoare, instituțiile juridice sunt greu de digerat și relațiile dintre acestea sunt de multe ori înțelese abia spre finalul parcursului academic și nu la momentul când acestea au fost studiate. Fără îndoială, studierea dreptului este o sarcină dificilă. Cu toate acestea, nefamiliarizarea celor inițiați în drept cu *spiritul legii* transformă sarcina înțelegerii *literei legii* într-o muncă aproape sisifică. Același lucru se va transpune și în practică: studierea exclusivă a literei legii va determina aplicarea ei ca atare, știrbind juristul de posibilitatea unei interpretări complexe a normelor legale **și** în *spiritul* acestora.

Păstrând toate acestea în minte, nu putem afirma nici că pregătirea interdisciplinară a juristului este preferată unei specializări. Teza promovată de prezentul eseu nu anatemizează juristul bine pregătit într-o anume ramură a dreptului – din contră: specializarea juristului este o activitate necesară și benefică, ce se pliază pe pasiunea și capacitățile sale. Această specializare însă trebuie să fie una completă, care nu se poate

realiza decât prin interdisciplinaritate și apropiere de *spiritul legii*.

Un exemplu care ilustrează foarte bine această idee este dat de o cunoscută controversă ce exista între specialiștii dreptului penal, fie ei teoreticieni sau practicieni, privind metoda ce trebuie aplicată în știința dreptului penal. *Metoda sociologică și psihologică* în știința dreptului penal a fost elaborată înainte de Primul Război Mondial și promovată în comunitatea juridică autohtonă de către profesorul Ioan Tanoviceanu[4]. Conform acestei metode, știința dreptului penal nu putea fi concepută, studiată și aplicată decât prin raportare la conceptele filosofice, psihologice, sociologice și antropologice cu care legea penală operează. Concepte precum *vinovăția penală* sau *dreptul statului de a pedepsi pe cel răspunzător penal*, de exemplu, nu pot fi înțelese decât prin aprofundarea lor filosofică, ceea ce determină o complexitate aparte a științei dreptului penal. *Metoda tehnico-juridică* a fost concepută în perioada interbelică și promovată la nivel național de profesorul Vintilă Dongoroz[5]. Conform acestei metode, știința dreptului penal trebuie să se delimiteze cu precizie și claritate de alte domenii de studiu. Această viziune este mult mai legalistă și se focalizează în special pe exegeza textului de lege, lăsând la o parte dezvoltările de ordin sociologic, filosofic și altele asemenea. Prin aceasta, știința dreptului penal nu este diluată de preocupări străine textului de lege, devenind o disciplină tehnică și precisă.

Adepții celor două metode s-au criticat reciproc de-a lungul timpului, înaintând, de multe ori, argumente extrem de solide în favoarea metodei îmbrățișate. Pe de o parte, legalismul excesiv cauzează o aplicare mecanică a legii penale, ceea ce poate conduce la soluții inechitabile sau chiar ilogice, iar răspunderea pentru aceste soluții este „pusă în cârca" legiuitorului – *dura lex, sed lex* („legea este dură, dar aceasta este legea"). Pe de altă parte, cum ne putem bucura de previzibilitate și rigoare în studiul și aplicarea legii penale, dacă acestea depind de concepte aparținând altor științe? În final, *metoda tehnico-juridică* a fost adoptată aproape în unanimitate în spațiul juridic autohton, lucru ce poate fi observat chiar și în zilele noastre.[6]

În realitate, cele două metode pot fi atribuite și aplicate concomitent științei dreptului penal. Multe critici adresate uneia sau alteia dintre cele două metode au făcut abstracție de diversele dimensiuni ale științei dreptului penal: conceperea și dezvoltarea legislației penale, teoretizarea și studierea acesteia, respectiv aplicarea legii penale în procesul de înfăptuire a justiției. Exegeza textului de lege, specifică metodei tehnico-juridice, determină teoretizarea eficientă a instituțiilor juridice care constituie „scheletul" dreptului penal. Nuanțarea principiilor și valorilor ce stau la baza acestor instituții juridico-penale va determina însă aplicarea echitabilă a legii penale. De altfel, profesorul Dongoroz nu a subminat niciodată importanța științelor juridice auxiliare, ci doar a militat pentru o autonomie clară a științei dreptului penal. Astfel, nimic nu îl împiedică pe teoreticianul conectat la *spiritul legii* să dezvolte și să explice instituțiile juridice în lumina acestui suflu viu al textului de lege pe care îl tratează[7], după cum practicianul nu

trebuie să rămână încorsetat în interpretarea și aplicarea rigidă a legii, pus fiind în fața unei situații particulare în sfera dreptului penal.

Revenind la subiectul specializării juristului, părăsind domeniul particular al dreptului penal ilustrat în exemplul mai sus expus și concluzionând prezenta lucrare, *litera* și *spiritul* legii trebuie valorificate împreună, iar acest deziderat nu poate fi atins decât printr-o abordare interdisciplinară. Așadar, juristul nu trebuie să abandoneze nici puterea minții lui Dongoroz, expresie a acurateței, preciziei și clarității științelor juridice, și nici puterea sufletească a lui Tanoviceanu, ilustrarea profunzimii naturii umane, de care legea nu se poate despărți.

NOTE

1. *Lex Visigothorum* este un set de legi promulgat în primă fază de regele vizigot Cindasvintus (642-653 d.Hr.) al Hispaniei și actualizat de fiul său, regele Recesvindus (649-672 d.Hr.) în anul 654 d.Hr. El combină elemente de drept roman, drept catolic și drept germanic. Textul original al Codului Vizigot poate fi consultat online aici. ↑
2. Traducerea îi aparține doamnei mrd. Ioana-Macrina Cotos, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Litere, și urmează a fi dezvoltată într-o lucrare în curs de apariție. ↑
3. Bunăoară, cum este posibil să stabilim vinovăția unui inculpat și să îl pedepsim pentru săvârșirea unei infracțiuni, dacă nu pătrundem mai întâi aceste concepte din punct de vedere filosofic? Cum construim și aplicăm normele referitoare la testament, de exemplu, dacă nu ne străduim să pătrundem în conceptul mult mai larg al extinderii voinței unei persoane chiar și după moartea acesteia în diferitele contexte sociale referitoare la deces? Cum dăm eficiență normelor procesuale (vestite pentru tehnicitatea lor) privind audierea persoanelor, dacă nu ne străduim să înțelegem, după putere, complexitatea minții umane, a sentimentelor trăite de victime sau agresori? ↑
4. Vintilă Dongoroz, *Metoda tehnico-juridică în știința dreptului penal*, ediție îngrijită, note și studiu introductiv de Cristinel Ghigheci și Ioan-Paul Chiș, Ed. Hamangiu, București, 2020, p. 19. ↑
5. *Ibidem*. ↑
6. *Idem*, p. 24. ↑
7. Astfel a luat naștere, de exemplu, noțiunea de *obiect special al infracțiunii*, care nu este definită de legiuitor niciunde în cuprinsul legislației penale, dar care s-a născut pentru a desemna valoarea socială ocrotită de o anumită normă de incriminare. Deși este o noțiune pur teoretică, valoarea acesteia nu poate fi contestată, întrucât importanța dată de societate unei anumite valori considerate fundamentale are o înrâurire puternică, de pildă, asupra sistematizării legii penale sau a stabilirii limitelor de pedeapsă asociate unei infracțiuni. ↑

Imagine: *Unsplash*